

Ivan Janković

Egidij Fux, ljudomrznež iz Metlike in kandidat za krvnika

JANKOVIĆ Ivan, pravnik, Mikijelj Janković & Bogdanović, Vlakovićeve 28, RS-11101 Beograd

343.8(497.1)"1922"

EGIDIJ FUX, LJUDOMRZNEŽ IZ METLIKE IN KANDIDAT ZA RABLJA

Leta 1922 se je 57-letni nekdanji poštni uradnik Egidij Fux prijavil na razpis za delovno mesto državnega rablja v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. V vlogi za zaposlitev je zapisal, da želi tako pravično poravnati dolgove do človeškega rodu. Takšne prošnje so bile ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja v Evropi nekaj povsem vsakdanjega, saj so bili rablji javne osebnosti, ki so se pogosto pojavljali v medijih. Prispevek na kratko razčleni uradni položaj rabljev v novoustanovljeni kraljevini. Prejšnjega rablja je po upokojitvi na njegovem položaju praviloma nadomestil njegov dolgoletni pomočnik; Fuxova prošnja je bila zavrnjena zaradi njegove starosti. Zdi pa se, da so oblasti ob tem spregledale njen subverzivni značaj.

Ključne besede: Egidij Fux, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, državni rabelj

JANKOVIĆ Ivan, Attorney-at-Law, Mikijelj Janković & Bogdanović, Vlakovićeve 28, RS-11101 Beograd

343.8(497.1)"1922"

EGIDIJ FUX, A MISANTHROPE FROM METLIKA AND A CANDIDATE FOR EXECUTIONER

In 1922, a 57-year-old former mail clerk, Egidij Fux, applied for the post of public executioner in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, stating that he wished to thus exact revenge on the human race with impunity. Such applications were not uncommon in late-nineteenth and early-twentieth century Europe, as executioners were public figures, followed by the media. The official position of executioner in the newly created Kingdom is briefly analyzed. A long-time assistant to the retired executioner was appointed to the post, while the outsider Fux was turned down because of his age. It is suggested that the authorities failed to recognize the subversive character of the application filed by Fux.

Key words: Egidij Fux, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, public executioner.

Oddelek Ministrstva za pravosodje v Ljubljani je leta 1922 prejel nekaj prošenj Egidija Fuxa za dodelitev mesta državnega krvnika ali krvnikovega pomočnika. Prošilec o sebi govori, da je v življenju okusil veliko zla in je zato postal nepomirljiv sovražnik človeštva: »Moja psiha se je vsled tega trpljenja tako spremenila, da sem vso rahločutnost in vse ljudomile obzire do človeštva popolnoma izgubil. Sovraštvo me navdaja do človeške pasme. [...] Hočem zadoščenje najti v tem da se maščujem in pomagam članom človeške družbe na poti do zaslužene smrti. Hočem torej postati krvnik v službi države S.H.S.«¹

Razlog za Fuxovo prošnjo je bila novica o upokojitvi Aloisa Seyfrieda, tedaj edinega poklicnega rablja v Kraljevini SHS. Vprašanje rablja je bilo v novonastali državi občutljivo. Po združitvi v novo državo so smrtno kazen v Srbiji in Črni gori, tako kot prej, izvrševali z ustrelitvijo, v bivših avstroogrskih pokrajinah pa z obešanjem. V Sloveniji in na Hrvaškem je do leta 1918 obsojence obešal avstrijski državni rabelj, ki je za ta namen na sedež prvostopenjskega sodišča pripotoval z Dunaja ali iz Pešte. Množica, ki se je 21. maja 1898 zjutraj zbrala pred vhodom na Okrožno sodišče v Mariboru z upanjem, da bo prisostvovala justifikaciji Franca Bračka, je na primer mogla videti tale prizor: »Ob 5 in 25 minut pride proti vratom velika postava, debela, črna in zabrehlega obraza, prosi zelo uljudno prostora v gnječi pred vratmi in potolče močno na iste. Na notranje vprašanje, kdo da je, zaklical je po nemški: 'Gospod z Dunaja in moji trije hlapci!' In odprla so se vrata in šli so notri. Vedeli smo takoj, to je 'rabelj' in njegovi služabniki. Rablju je res podoben.«² Takšni prizori so se v avstroogrskem času odvijali v Sloveniji (z Dalmacijo) in na Hrvaškem (s Slavonijo). V priključeni Bosni in Hercegovini pa je bilo drugače. Zaradi večjega obsega dela ali zaradi kakšnega drugega razloga je Deželna vlada v Sarajevu 1. avgusta 1886 postavila Aloisa Seyfrieda za začasnega rablja (*provisorischer Scharfrichter*) za Bosno in Hercegovino, 1. februarja 1907 pa za stalnega rablja.

Nova vlada SHS pa ni imela uradnega rablja. Ministrstvo za pravosodje v Beogradu je to začutilo šele leta 1920, ko se je na Hrvaškem pojavil problem smrtnih obsodb, ki so jih tamkajšnja izredna sodišča izrekala v kampanji pobijanja razbojništva. Ker hrvaška vlada ni imela rablja, je uporabljala naredbo Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov iz novembra 1918, na osnovi katere so obsodbe izrednih sodišč izjemoma mogli izvajati z ustrelitvijo namesto z obešanjem.³ Vendar strelskega voda za to opravilo ni bilo lahko najti. Vojska je to odločno zavrnila, orožništvo pa je bilo pripravljeno to delati v zelo posebnih primerih.⁴ Zato je bilo potrebno zaposliti rablja, Seyfried pa je bil edini usposobljeni krvnik v celi kraljevini. Vendar z njegovo namestitvijo ni šlo gladko, saj v proračunu ni bilo potrebnih sredstev. Po bosansko-hercegovskem zakonu o kazenskem postopku se je izvršitev smrtne obsodbe štela v stroške kazenskega postopka, vendar so se po novem Zakonu o državnem računovodstvu iz ustrezne postavke (»stroški kazenskega postopka pri okrožnih sodiščih«) mogli plačati le materialni stroški, ne pa tudi redni honorarji. Še dve okoliščini sta zapletli to vprašanje. Prvič je bil Seyfried uradnik bosansko-hercegovske vlade (neposredno podrejen Okrožnemu sodišču v Sarajevu), njegove storitve pa so bile nujno potrebne tudi v drugih pokrajinah, predvsem na Hrvaškem in v Sloveniji. V računovodskem smislu je bilo skoraj nemogoče zaračunati te storitve izven matične pokrajine. Drugič bi se Seyfried moral že pred časom upokojiti in bi bilo potrebno določiti novega rablja, vendar v sistematizaciji delovnih mest ni bilo ustrezne postavke.⁵ Takšen je bil, na kratko, položaj, v katerem se je Egidij Fux odločil za prijavo na delovno mesto rablja.

Njegova odločitev je bila manj ekscentrična, kot se zdi na prvi pogled, kajti konec 19. in v za-

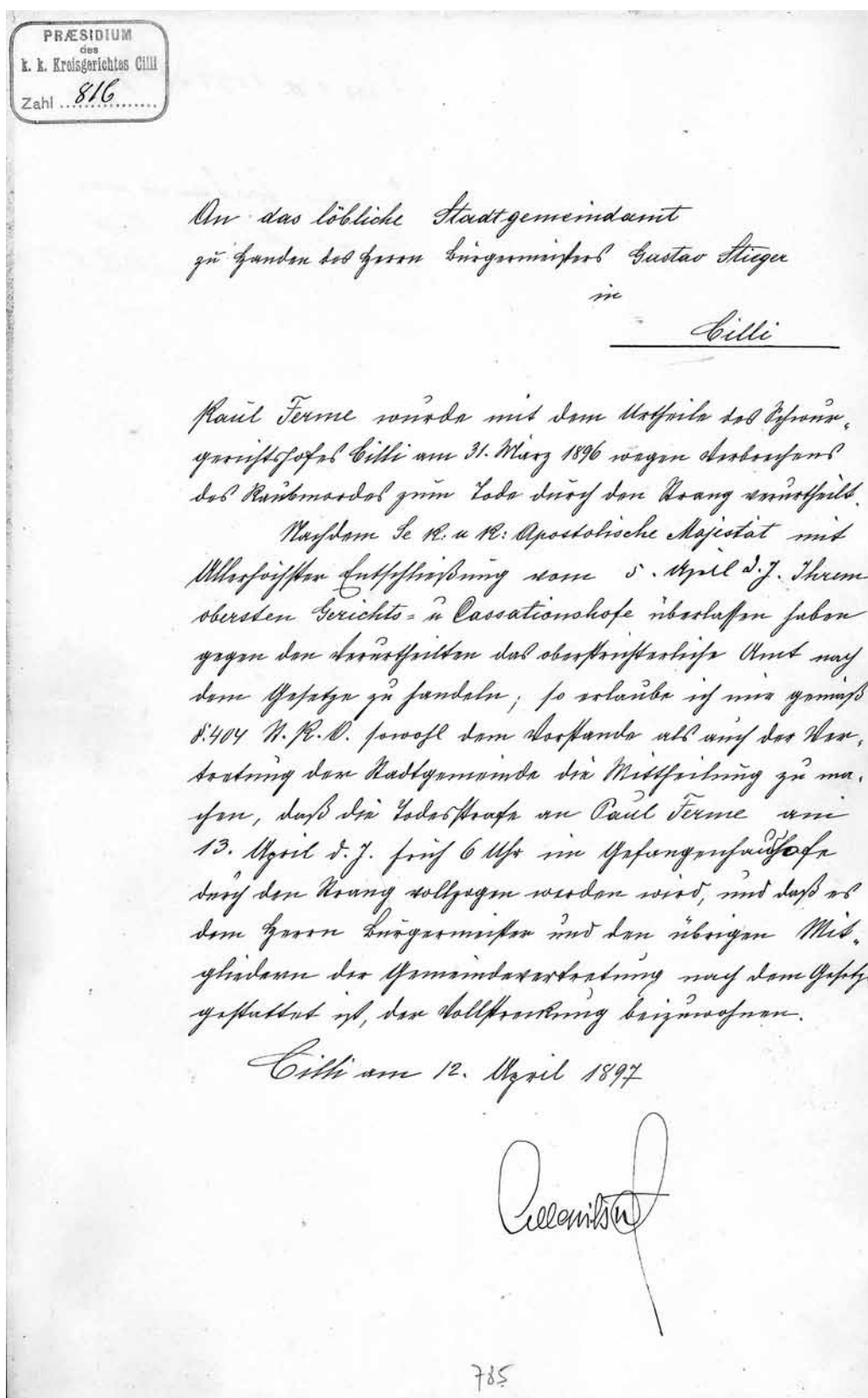
¹ Prošnja Egidija Fuxa »Slavnome ministarstvu pravde, Beograd« z dne 5. maja 1922, Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), fond 63 (Ministarstvo pravde – opšte), F-50-1922.

² Slovenski gospodar, 26. 5. 1898, str. 4.

³ Naredba št. 18245 z dne 4. 11. 1918. V. in »Proglas o prijekom sudovanju!« SHS z dne 2. 11. 1918. v: Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919: Izabrani dokumenti, ur. Marina Štambuk-Škalić in Zlatko Matijević. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008, str. 367.

⁴ »Vojaške oblasti odločno zavraćaju izvajanje justifikacije, komanda IV žandarmerijske brigade pa je [v enem primeru] samo izjemoma odredila sodelovanje« – pismo poverjenika za pravosodje predsedništvu Deželne vlade z dne 3. 8. 1920, AJ, 63, F-46-58-1921.

⁵ O teh problemih in predlogih za njihovo rešitev so si veliko dopisovali med Beogradom in pokrajinskimi vladami – glej dokumente v: AJ, 63, F-50-1922.

12. aprila 1897 so mestni magistrat Celje obvestili, da bo roparski morilec Pavel Ferme 13. aprila ob 6. uri zjutraj obešen na dvorišču celjskega zapora in da lahko župan Gustav Stieger in ostali predstavniki občine po določilu zakona prisostvujejo izvršitvi smrtne kazni. Fermeta je obesil krvnik Karl Sellinger.

(SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje, a.š. 19, fol. 785)

četku 20. stoletja so bili državni rablji v Evropi in Ameriki svojevrstne medijske zvezde. Tisk, zlasti bulvarski, je pozorno spremljal njihovo delo in pisal o njihovem zasebnem življenju, navadah in lastnostih, v javnosti pa so o njih krožile raznovrstne legende. Zaradi družbene izločenosti in predsodkov o njih, so se rablji pogosto poročali s hčerkami drugih rabljev, krvniška obrt (v germanskih deželah se je po tradiciji zlila s konjedersko) pa se je prenašala iz roda v rod. Tako so nastajale cele dinastije rabljev, katerih imena so ponekod bila sinonim za krvnika. Francoski kraljevi rabelj Henry Sanson, ki je kasneje v službi republike usmrtil tudi samega kralja, je bil sin, vnuk in pravnuk rablja, pet njegovih bratov pa je to službo opravljalo v različnih francoskih mestih (eden tudi v Genovi). Družina Sanson je Franciji zagotavljala rablje med leti 1688 in 1847.⁶ V nemških deželah je obstajala ostra, pogosto tudi ne-lojalna konkurenca med posameznimi krvniškimi dinastijami in je tako o stalnem in hudem rivalstvu med družinami Krautz, Reindel in Schweitz, traja-jočem od leta 1899 do 1914, razpravljala tudi pruski parlament.⁷ Avstrijec Karl Sellinger z vzdevkom »Karl Onkel«, ki je leta 1899 prišel z Dunaja v Novo mesto obesiti Simona Helda,⁸ je bil nečak dunajskega rablja Heinricha Willenbachera. Zet slednjega, Rudolf Seyfried, je prav tako zaslovel kot dunajski rabelj (1887-1892), službeno pa je večkrat prišel tudi v Slovenijo.⁹ Isto službo sta navsezadnje opravljala tudi dva Rudolfova brata, Josef in Alois, za katerega mesto se je potegoval naš Egidij Fux. Rodbinske zveze in isti priimki, ki so se pojavljali več generacij, so prispevali k oblikovanju kompozitne, izvenčassovne podobe rablja, ki je burila domišljijo ljudi.

Po drugi strani so državni krvniki sistematično izvajali samopromocijo v medijih. Sodobni rabelj je zamenjal svoje srednjeveško oblačilo za sodobno meščansko obleko in se na morišču po-

javljal v fraku, s cilindrom in belimi rokavicami – standardno »uniformo« vseh evropskih krvnikov že od sedemdesetih let 19. stoletja.¹⁰ Variacije so doživljali kot globalno medijsko novico. Ko je na primer Rudolf Seyfried pri svoji prvi usmrtnitvi nosil črne namesto belih rokavic, je o tem pisal celo eden od novozelandskih časopisov: »Najnovejša dunajska senzacija je novoimenovani rabelj. [...] Je čeden. Oblači se po najnovejši modi [in nosi] tesne črne rokavice. Predstavlja se kot Chevalier de Seyfried in čeprav je svojo novo službo prevzel z namenom, da bi nase obrnil pozornost, je v njej povsem uspešen.«¹¹ Medijska podoba rablja vsebuje nekoliko stereotipnih lastnosti, ki so – izvzemši nagnjenost k pitju – v večini pozitivne. V kompozitni podobi rablja Seyfrieda, na primer, prevladuje ljubezen do glasbe. Časopisni članek z naslovom »Muzikalni rabelj« poudarja, da ni samo mojster svoje obrti, temveč tudi »virtuoz na citrah in pevec nadpovprečne kakovosti«, uspešen pa je tudi kot lovec in športnik.¹² Najpomembnejše v idealnem tipu rablja pa je dejstvo, da globoko v sebi skriva »zlato srce« in se potihem kesa zaradi zla, ki ga po službeni dolžnosti povzroča drugim. »Memoari« in romansirane biografije ali »avtobiografije« rabljev so tako številni, da bi jih lahko izločili kot poseben žanr znotraj pogrošne književnosti. V tipični zaključni sceni rabelj z gnusom zavrača in preklinja svoje orodje in želi srečo človeštvu.¹³ V svojih pogostih izjavah za tisk so si rablji prizadevali, da bi se predstavili kot dobri državljani in zlasti kot dobri možje in očetje. Jugoslovanski krvnik Dragutin Hart je imel štiri otroke in zato novinar, s katerim se je pogovarjal, ni pozabil poudariti, da jim je Hart, vračajoč se iz Sarajeva po usmrtnitvi, v prvi trgovini kupil igrače in sladkarije, ob slabi vesti, če jim s poti ne bi prinesel daril.¹⁴

Ob tem ni neobičajno, da se je za položaj rablja, kadar koli se je pokazala priložnost, prijavljalo na stotine kandidatov, kar pa je zopet samo po sebi

⁶ A. I. Applbaum, *Professional Detachment: The Executioner of Paris*. V: *Harvard Law Review*, let. 109, št. 2, str. 459.

⁷ R. Evans, *Rituals of Retribution: Capital Punishment in Germany, 1600-1987*. Oxford: University Press, 2003, str. 384-395.

⁸ Prišel je zastoj, ker je justifikacija bila preložena. Glej več: A. Studen, 'Hudiči! Le naglejte se me, da boste vsaj siti'. O zločinu in justifikaciji cigana Simona Helda v Novem mestu. V: *Zgodovina za vse*, let. 9 (2002), št. 1, str. 26-39.

⁹ Na primer leta 1888 v Celje; eden od vojakov, ki so varovali kraj usmrtnitve, se je ob tem onesvestil. Glej: *Laibacher Zeitung*, 8. 5. 1888.

¹⁰ Ta oblačila je lansiral nemški rabelj Krautz pri usmrtnitvi atentatorja Maxa Hödela v Berlinu leta 1878. Evans, *op. cit.*, str. 372-373.

¹¹ *Hawke's Bay Herald* (Nova Zelandija), 20. 7. 1887, str. 2.

¹² »A musical hangman«. V: *The New York Times*, 26. 3. 1894, str. 8.

¹³ Npr. v romanu o berlinskem krvniku Krautzu iz leta 1890. Evans, *op. cit.*, str. 378.

¹⁴ Ta intervju je po sarajevskem »Jugoslovenskom listu« povzel Slovenski narod, 25. 2. 1929, str. 2.

bila novica, o kateri je časopisje obširno pisalo. Takšne novice so seveda spodbujale in opogumljale prihodnje kandidate. Po smrti Rudolfa Seyfrieda je bilo vloženih 115 prošenj za njegovo delo,¹⁵ enako pa je bilo vse do sredine 20. stoletja v številnih drugih državah. Javnost je posebej razburilo, če so med kandidati bili tudi takšni, ki so si jih zaradi njihovih lastnosti težko predstavljali kot rablje. To so bile predvsem ženske in časopisi so desetletja objavljali verjetno ponarejene novice o kandidatkah, ki so v svojih prošnjah pisale približno takole: »Stara sem 22 let, sem zelo močna in precej lepa, kot se lahko vidi na priloženi fotografiji. Rabelj je zadnja oseba, ki ga obsojenec vidi na morišču in je ponavadi grd in odvrten človek. Za nesrečnika, ki se posavlja od življenja, bi bila velika uteha, če bi se ga pred odhodom in prihodom v večnost dotaknile in ga spremile nežne roke.«¹⁶ Ameriška država Nevada je leta 1911 sprejela zakon, po katerem je obsojenec na smrt moral izbirati med obešanjem ali ustrelitvijo. Prvi obsojenec, postavljen pred to izbiro, je bil Andrija Mirković, avstroogrski državljani iz Črne gore, ki je izbral ustrelitev.¹⁷ Lokalno časopisje je objavilo netočno novico, da so zaporniški pazniki zavračali določitev v skupino za usmrtitev. To lokalno novico so prenesle novinarske agencije in Mirkovičev primer je postal *cause célèbre*, sprva v Ameriki, nato pa po vsem svetu.¹⁸ Okrožni šerif je v enem tednu prejel več sto pisem prostovoljcev, ki so se ponujali, da bi, nekateri tudi brezplačno, ustrelili Mirkoviča. Kandidat iz Birminghama je obljubljal, da bo za ustrezno plačilo zadovoljivo opravil delo, imel pa je tudi priporočila iz Venezuele in Anglije, kjer je pred tem delal. Napisal je, da je poročen,

star 28 let, visok 156 cm in pripravljen ob zahtevi poslati fotografijo. Skratka, kandidiranje za položaj državnega rablja je postalo v času od sredine 19. do sredine 20. stoletja skorajda reden pojav, kot nekakšna družbena zabava. Motivi kandidatov so seveda bili zelo raznovrstni: morbidni, praktični, subverzivni in kdo ve, kakšni še.

Vrnimo se sedaj k našemu Egidiju Fuxu in njegovim prošnjam za državno službo.¹⁹ Teh prošenj je bilo več, ohranjene pa so tri. Prva, datirana 5. maja 1922, je bila naslovljena na Ministrstvo za pravosodje v Beogradu, drugi dve (8. in 9. maja) pa predsedstvu Višjega deželnega sodišča v Ljubljani. Poleg teh je ohranjena tudi prošnja kralju Aleksandru I., s katero je Fux »v najponižnejši vdanosti« želel doseči podporo v svoji zadevi. Tisto, kar vemo o Fuxu, povečini izvira iz teh prošenj. Rojen je bil 20. avgusta 1865 v Metliki kot zakonski sin Emanuela Fuxa in Karoline, rojene Kapela. Pet let je služil vojaški rok, dve leti je bil v kadetski šoli. Nato je 15 let delal kot poštni uslužbenec. To trditev potrjuje dejstvo, da je njegovo ime na seznamu darovalcev Dijaški kuhinji v Celju in Podpornemu društvu za slovenske visokošolce na Dunaju. Za te dobrodelne namene je v letih med 1895 in 1900 večkrat daroval različne vsote (od enega goldinarja do 50 kron) Egidij Fux, »poštni odpr. v Mariboru« (1895) oziroma »c. kr. poštar na Ljubnem« (1898-1900).²⁰ Službo pri pošti je zapustil leta 1900, ko je »težko obolel na živcih«. Nato se je odselil v Italijo, kjer se je ukvarjal s trgovino. Toda leta 1915 je »kot trgovec v Italiji popolnoma vse izgubil«. V Slovenijo se je vrnil leta 1920, najprej v Metliko, nato pa se je za stalno naselil na naslovu: Maribor (Krčevina), Praprotnikova 142.

O okoliščinah in razlogih za svoj odhod v Italijo Fux govori zelo zmedeno. Pravi, da so se njegove težave začele že leta 1892, ko mu je umrla babica in se je izkazalo, da ga je, edinega v celi dru-

¹⁵ Slovenski gospodar, 10. 3. 1892, str. 78. V novici je napačno navedeno, da je na izpraznjeno mesto bil imenovan Alois (namesto Josef) Seyfried.

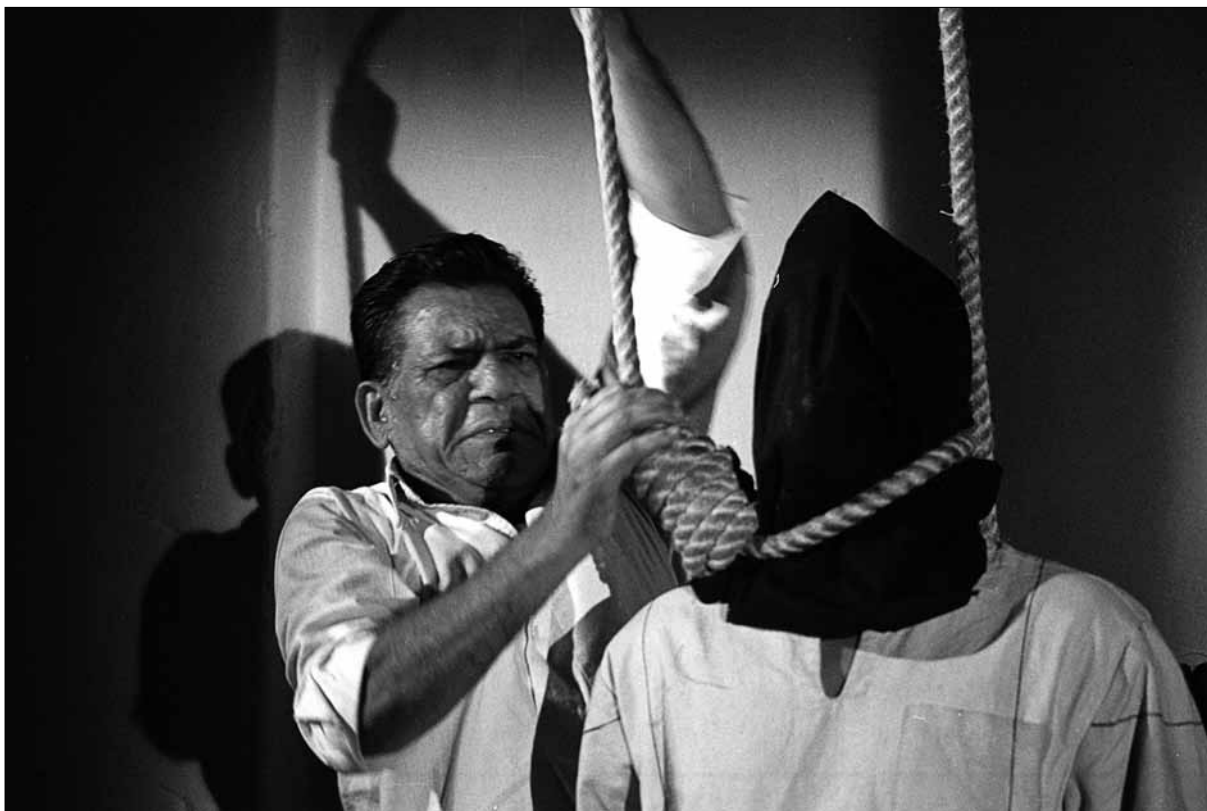
¹⁶ Politika, 22. 3. 1904, str. 3. Ko je bil leta 1930 odpušen češki državni rabelj (zaradi nepooblaščenega dajanja intervjujev novinarjem!), je med več sto kandidati bilo tudi »veliko število žensk«, kar je »med moškimi izzvalo pravo paniko« (Politika, 20. 12. 1930, str. 6).

¹⁷ Več o primeru Mirković glej Phillip I. Earl, *By the Knife: Tonopah's Gregovich-Mircovich Murder Case*. V: Hartigan, Francis X, *History and Humanities: Essays in Honor of Wilbur S. Shepperson*. Reno, Las Vegas: University of Nevada Press, 1989, str. 15-43.

¹⁸ Tudi beograjska Politika (4. 8. 1912, str. 3) je pisala, da je Mirković, na vprašanje o izbiri načina izvršitve, odločno odgovoril: »Nijesam ja [...] ženetina pa da se dam vješati. Nego hoću da padnem od puške, ka i moji stari što su ginuli«.

¹⁹ Te hranijo, ob uradni korespondenci, ki se na njih navezuje, v Fuxovom dosjeju pri Ministarstvu za pravosodje Kraljevine SHS, AJ, 63, F-50-1922. Če ni drugače označeno, vsi podatki in citati v nadaljnjem besedilu izvirajo iz dokumentov v tem fasciklu.

²⁰ Glej npr. Slovenski gospodar, 12. 9. 1895, str. 322; Učiteljski tovariš, 10. 3. 1899, str. 64; Kmetijske in rokodelske novice, let. 1898, str. 339 in let. 1900, str. 50. V listu Vrtec (1. 4. 1888, str. 72), »Egidij Fux v Šempetru« se omenja med tistimi, ki so uspešno rešili vse uganke iz prejšnje številke.

Smrt na vislicah (indiaprwire.com)

žini in brez razloga, v oporoki izključila iz dedovanja. Zato so se mu vsi posmehovali, ga poniževali in obravnavali kot zločinca. Osramočen in zavržen od vseh, kot pravi, je padel »v tako stanje silne duševne depresije, da sem [...] prisiljen bil pobegniti iz domovine in iskati si v inozemstvu rešenje pred pretečim mi popolnem omotenjem duha«. »Pod blagodejnim uplivom južnega obnebja« je v Italiji ne samo povsem ozdravel, temveč prišel do »neke stopnje višje intelektualne in moralne moči«. Bil je »spoštovan in priljubljen pri vseh«. Celo ko je, po izbruhu vojne, poslovno propadel in bil kasneje interniran kot državljani sovražne države, je užival »protekcijo in, zaradi svojih kakovostjih, zaupanje in kruh enega [od] najvišjih političnih dostojanstvenikov one dežele«. Vendar je zaostritev spora med Italijo in Kraljevino SHS pripeljala do Fuxovega pregona in vrnitve v domovino. Po vrnitvi je Fux ponovno zapadel v depresijo, povzročeno zaradi slabega materialnega položaja. Njegove številne prošnje za zaposlitev so ostajale brez uspeha ali celo brez odgovora. Pa četudi je zaposlitev našel, od plače ni mogel živeti »zlorabljen v moji bedi in izkoriščen zastran delodajalca pri mesečni plači

275 Din. sem postal vsled velikega napora telesno [...] slab in dušno [...] potrt«.

V takšnem položaju se je Fux odločil kandidirati za krvnika. Kot glavni motiv je, kot smo videli, navedel svojo ljudomrznost, za katero pravi, da ni endogena, temveč reaktivna, torej nastala kot odgovor na slabo ravnanje in krivice, ki so mu jih v življenju prizadeli ljudje. Služba rablja je idealna priložnost, da se ljudomrznik nekaznovano maščuje človeštvu: »Hočem zadnje leta svojega življenja v prostosti živeti, ne pa v zaporu, kamo bi me lahko spravila moja nestrpnost do izpeljave samovlastnega maščevanja nad življenjem kakšnega človeka in hočem zatoraj čakati na dano mi priliko, zakonitim potom izvršiti maščevanje nad človeško družbo«. Fux si je želel služiti državi z občasnim izvrševanjem smrtnih kazni, a tudi na druge načine z vestnim izpolnjevanjem svojih dolžnosti. Nihče ga ne bo mogel podkupiti ali korumpirati – večno bo veren dani prisegi in bo brez pomislov izvrševal vse ukaze. Nikoli se ne bo sramoval svojega prihodnjega poklica, »ker se čutim vzvišenega čez predsodka onih, ki so hote ali nehoti [...] ogrožali moj obstanek ali dovedli me do nevarnosti moje

pogube, ki pa so nasproti le dosegli da ostanem pri življenju in jim pokažem mojo trdno voljo maščevati se [...] nad članom njih družbe, koja mi ni dovolila pošteno v njej živeti.«

O sebi kot kandidatu in o svoji usposobljenosti Fux pravi naslednje: star je 57 let, visok 172 cm. Govori slovensko (in nekaj malega hrvaško), nemško, italijansko in francosko, malo tudi angleško. Vzdržuje se od pitja alkoholnih pijač, ni kockar niti »prijatelj žensk«. Ukvarja se z intelektualnim delom. Zelo ljubi živali (za razliko od ljudi). Nima premoženja, a tudi ne prijateljev. Je poročen, a je »tudi v tem oziru vse vezi pretrgal«. Glede splošnega telesnega stanja stvari niso najboljše, ker je opravljal težka fizična dela in se slabo prehranjeval. Zato je dobil kilo in mora nositi pas. Navsezadnje je zaradi splošne slabosti pred tremi tedni padel in si poškodoval desno roko v laktu. Vendar upa, da bo kmalu povsem ozdravel in bo telesno sposoben za službo. Kar se tiče posebne usposobljenosti za rablja, Fux pravzaprav ne ve, kaj je potrebno in nihče mu ne more dati potrebnih navodil. Le mariborski državni tožilec mu je posredno svetoval, da bi morebiti bilo potrebno poznavanje mesarske obrti, a on nima nikakršnega znanja iz tega področja. Z enakim vprašanjem se je obrnil na samega Seyfrieda s prošnjo, da bi ga ta vzel v uk in prakso, a ni dobil nobenega odgovora. Zato se boji, »da me [Seyfried] ne smatra za sposobnega« in prosi ministrstvo, da ga priporoči.

Vse oblasti, tako v Ljubljani kot tudi v Beogradu, so sprejele, vsaj *prima facie*, Fuxove dopise kot *bona fidae* prošnje za zaposlitev. Formalna pomanjkljivost – prva prošnja ni bila kolekovana – je bila odpravljena naknadno, ko je Fux priložil administrativne koleke v vrednosti treh dinarjev. Mariborska policija je dala poročilo o kandidatu, iz katerega se vidi, da je poročen, brez otrok in da z ženo ne živi v skupnem gospodinjstvu že več kot 20 let. Sosedov in stikov z ljudmi se je povsem izogibal in tako s policijskimi povpraševanji o njem niso mogli izvedeti »ničesar slabega«. V kazenski evidenci ni bilo sledov o predhodnem kaznovanju. Vendar policija opozarja, »da se ga [Fuxa] pozna kot maloumnega«. Višje deželno sodišče v Ljubljani ni moglo odločiti o Fuxovi prošnji, ker za to ni bilo pristojno in je dokumente poslalo ministrstvu v Beograd z opombo, da za področje Višjega deželnega sodišča ni potreben poseben rabelj, še toliko

bolj, ker je »odredilo ministarstvo z razpisom dne 23. februarja 1921 br. 7209/21, da se more vporabljeni krvnik Alojz Sejfrt [sic!] v Sarajevu za celo kraljevino«. Po svoji strani oddelek ne more priporočiti Fuxove prošnje zaradi razlogov, navedenih v policijskem poročilu, to je zaradi (Fuxove) slabomnosti. V Beogradu so se s Fuxovim primerom seznanili. Pisarna Nj. V. kralja je njegovo prošnjo za podporo posredovala v nadaljnji postopek Ministrstvu za pravosodje. To je 5. oktobra 1922 celo zadevo posredovalo svojemu oddelku za Bosno in Hercegovino »s prošnjo, da to prošnjo upošteva pri reševanju vprašanja naslednika upokojenega krvnika Zajferta [sic!]«.

Izbiranje novega rablja je prišlo v pristojnost Okrožnega sodišča v Sarajevu, a njegovo odločitev je moralo potrditi Ministrstvo za pravosodje. V Beogradu so namreč odločili, da se v sistematizacijo delovnih mest v državni upravi ne uvede ločena postavka za krvnika, temveč naj se uslužbenec, ki opravlja to funkcijo, formalno zaposli kot poslužitelj pri sarajevskem okrožnem sodišču, vendar naj bo njegova edina delovna obveznost izvrševanje smrtnih kazni. Fuxov protikandidat in absolutni favorit je bil Seyfriedov namestnik, Florian Mausner. Vsak avstroogrski rabelj je po tradiciji imel namestnika in enega ali več pomočnikov, ki niso imeli statusa državnih uradnikov. Pomočnike je lahko izbiral in plačeval, kakor je hotel, za izbiro namestnika pa je moral dobiti soglasje deželne vlade, od katere je dobival tudi poseben denarni dodatek, namenjen za plačilo namestnika.

Florian Mausner (1872–1928), sarajevski konjederec, po rodu iz okolice Varaždina, je služboval kot Seyfriedov pomočnik pri usmrtitvah že od leta 1893. Ko je leta 1915 umrl dotedanji namestnik rablja, Johan Lorenz Plachowitz, je bil na njegovo mesto, na predlog in ob podpori Seyfrieda, izbran Mausner. To podporo je imel tudi še leta 1922. Mausner je močno upal na napredovanje. Kot je navedel v svoji prošnji za imenovanje, so njegov glavni adut bile izkušnje: »Od [leta 1915] opravljam svojo dolžnost pri justifikacijah, deloma kot pomočnik, deloma samostojno. Da sem justifikacije opravljal sam, bo potrdil krvnik Seyfried, pri katerem sem opravil izpit«. To je tudi vlada vedela iz prejšnjih Seyfriedovih dopisov, s katerimi je želel zvišanje plačil za svojega namestnika. »V interesu službe bi bilo, da bi obdržali takšno odlično moč,« je pisal z

mračnimi opozorili, da bi se sicer »pri morebitnem opravljanju službe lahko pojavila kakšna neugodna dejstva, ki se v interesu ugleda sodnih oblasti ne bi smele.« Ob Seyfriedovih priporočilih je Mausner prošnji priložil tudi staro potrdilo svoje matere, »vozmajstorice«²¹ Terezije, na katere ime se je vodila njuna skupna konjederska dejavnost. V potrdilu je zapisano, da je Florian delal pri njej »celih dvajset let kot vozmojster in je zato je v tej obrti sposoben in vešč in ga zato vsakomur priporočam.« Vsako priporočilo je bilo zanj dobrodošlo, ker je, poleg nespornih sposobnosti za mesto rablja, imel tudi slabosti. Prva je bila, da ni bil povsem pismen. Kot sam pravi: »V šolo nisem hodil ter znam brati in pisati samo latinico, ki sem se je naučil pri vojakih, cirilice pa se učim in se jo bom kmalu naučil.« Druga pomanjkljivost je bila precej hujša. Mausner je namreč bil večkrat zapisan v kazenski evidenci. Dvakrat je bil obsojen zaradi tatvine – leta 1896 na 17 dni in leta 1914 na 3 mesece zapora, enkrat pa je bil denarno kaznovan v prekrškovnem postopku zaradi prekrška zoper »cestoredarstvene predpise« (verjetno zaradi nečesa v zvezi z njegovo konjedersko obrtjo).

Mausnerjeve delovne izkušnje so pretehtale proti Fuxovim prednostim – nekaznovanost, boljša pismenost in znanje jezikov in Mausner je bil 11. novembra 1922 imenovan za oskrbnika pri okrožnem sodišču. Kot sam natančno navaja v uradnih dopisih: »Nameščen sem kot oskrbnik pri tukajšnjem okrožnem sodišču, a izvršujem smrtne kazni z obešenjem,« ali »Nameščen sem kot oskrbnik [...], a prostovoljno izvajam tudi dolžnost izvršitelja smrtne kazni.« Plačo so mu izplačevali iz proračuna Ministrstva za pravosodje, vse drugo, vključno s honorarjem za namestnika, pa iz sredstev za stroške kazenskega postopka pri okrožnih sodiščih.

Kar se tiče Fuxa, je komisija za imenovanje ugotovila, da on »ne prihaja v obzir, ker [ima] več kot 57 let in zato ni primeren za to mesto.« Nikjer ni omenjena domnevna maloumnost, o kateri je ustrezno in pravočasno obvestila mariborska policija. A tudi on sam ni skrival, da je svoj čas »težko obolel na živcih« in bil v stanju »silne duševne depresije« in pred »popolnim omračenjem duha.« Vendar so oblasti v svoji birokratski smrtni resnosti

spregledale te okoliščine kot tudi možni subverzivni značaj Fuxove prošnje za službo državnega rablja. Seveda se duševne motnje in družbenopolitična subverzivnost medsebojno ne izključujejo. Skratka, Fux je v svoji »slaboumnosti« podoben veliko bolj poznanemu subverzivnemu »idiotu« iz avstroogrske monarhije – dobremu vojaku Švejku.

Iz srbsčine prevedel Bojan Himmelreich

Viri in literatura

- Arhiv Jugoslavije, fond 63, Ministarstvo pravde – opšte
Hawke's Bay Herald, 20. 7. 1887
Kmetijske in rokodelske novice, let. 1898, str. 339 in let. 1900, str. 50
Laibacher Zeitung, 8. 5. 1888
Politika, 22. 3. 1904; 4. 8. 1912; 20. 12. 1930
Slovenski gospodar, 10. 3. 1892; 12. 9. 1895; 26. 5. 1898
Slovenski narod, 25. 2. 1929
The New York Times, 26. 3. 1894
Učiteljski tovariš, 10. 3. 1899
Vrtec, 1. 4. 1888
Appelbaum, A. I.: Professional Detachment: The Executioner of Paris. *Harvard Law Review*, let. 109, št. 2, str. 459
Earl, Phillip I.: By the Knife: Tonopah's Gregovich-Mircovich Murder Case. *Hartigan, Francis X, History and Humanities: Essays in Honor of Wilbur S. Shepperson*. Reno, Las Vegas: University of Nevada Press, 1989, str. 15-43
Evans, R.: Rituals of Retribution: Capital Punishment in Germany, 1600-1987. Oxford: University Press, 2003, str. 384-395
Studen, A.: 'Hudiči! Le naglejte se me, da boste vsaj siti'. O zločinu in justifikaciji cigana Simona Helda v Novem mestu. V: *Zgodovina za vse*, let. 9 (2002), št. 1, str. 26-39
Štambuk-Škalić, Marina in Matijević Zlatko (Ur.): Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919: Izabrani dokumenti. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008, str. 367

²¹ Iz nemške besede *Wassenmeister* = konjederec, konjač, šintar (*Schinder*).

Summary

EGIDIJ FUX, A MISANTHROPE FROM METLIKA AND A CANDIDATE FOR EXECUTIONER

In 1922, one Egidij Fux, a 57-year-old former mail clerk from the Slovenian town of Metlika, applied for the post of state executioner of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. His self-stated motive was to be able to exact revenge on the human race with impunity, while being of service to the government. As Fux put it, having been despised and wronged by others all his life, he had lost all feelings of compassion and wished to assist convicted members of society on their way to a well-deserved death. According to the local police report, Fux was a loner, had no criminal record and was not suspected of "anything bad" by his neighbours. However, the police also reported that Fux was locally known as "feeble-minded".

State executioners in late-nineteenth and early-twentieth century Europe were public figures, closely followed by the media and romanticized in pulp fiction, and it was not unusual for hundreds of candidates to apply for a vacant post. In reality, such outsiders did not stand much of a chance, as the authorities preferred to rely on experienced personnel, usually the former executioner's assistants. Since those assistants were, as a rule, the executioner's relatives, the trade was practically hereditary, especially in German- and French-speaking countries.

In the newly created Yugoslav kingdom, penal legislation remained unharmonized until 1930. As a result, death sentences in the former Austro-Hungarian provinces were executed by hanging,

while in the Serbian provinces the condemned were shot by a police squad. For this reason, Serbia had never had a state executioner. Under Austro-Hungarian rule, hangings in the Southern Slav territories were performed by visiting hangmen from Vienna or Budapest. The one exception was the occupied (subsequently annexed) territory of Bosnia and Herzegovina, which had its own executioner, resident in Sarajevo, since 1886. This was Alois Seyfried, whose two brothers had made their fame as hangmen in Vienna. He continued his work in the new Yugoslav state, but decided to retire in 1922, after 36 years of service.

The new state had no post of executioner provided for in its budget, so it was decided to employ one under the guise of a janitor in the District Court of Sarajevo. The favourite for the job was a local skinner, Florian Mausner, who had worked with Seyfried as his assistant (since 1893) and deputy (since 1915). Although not fully literate and with a criminal record (twice convicted of theft), Mausner was appointed because of his prior experience on the job. Afterwards, he used to introduce himself as follows: "I am employed as a janitor with the local District Court, but I execute death sentences by hanging".

The only other applicant, Egidij Fux, was turned down because of his age. No mention was made of his alleged feeble-mindedness, or of his odd motives for applying. The authorities seem not to have noticed anything subversive in his application. A closer reading of Fux's submissions, however, suggests that they may have been written tongue-in-cheek.

Key words: *Egidij Fux, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, public executioner.*